

سال‌نمای امنیت ملی
جمهوری اسلامی ایران
تحولات راهبردی ۱۳۹۳
چشم‌انداز ۱۳۹۴

زیر نظر شورای نویسندگان

تجارت خارجی

مقدمه

در دنیای امروز توزیع یکسان منابع مالی و انسانی و همچنین وجود شرایط یکسان تکنولوژیک، دیده نمی‌شود و همین تمایزها باعث شده کشورها بر اساس مزیت نسبی خود نسبت به تولید و صدور کالاها اقدام نمایند. سرعت روزافزون نقل و انتقال کالاها، موجب شده تجارت خارجی بازار خوبی برای صادرات و واردات محصولات باشد. از این رو، کشورها با گسترش صادرات و افزایش حجم تجارت، خواهان بهبود هرچه بیشتر وضعیت تراز پرداخت‌ها در کشور خود هستند. با توجه به اینکه بخش عظیمی از درآمدهای ارزی ایران از طریق فروش نفت حاصل می‌شود و حجم زیادی از تجارت و تبادلات مالی کشور از طریق درآمدهای نفتی پاسخ داده می‌شود، بررسی نحوه و نوع کالاهای مبادلاتی در روند تجارت خارجی حائز اهمیت است. لازم به ذکر است که ایران علاوه بر صادرات نفت به صادرات برخی کالاهای غیر نفتی نیز مبادرت می‌ورزد. صادرات غیر نفتی ایران طبق آمار رسمی گمرک جمهوری اسلامی ایران شامل میعانات گازی، محصولات پتروشیمی و سایر کالاها (مشمول بر کالاهای صنعتی، کشاورزی، معدنی، فرش، صنایع دستی و ...) است. کالاهای وارداتی کشور نیز اغلب از نوع کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای است که در امر تولید مورد نیاز است. تراز بازرگانی نیز که تفاضل میزان صادرات کشور با واردات است با وجود صادرات نفت، مثبت بوده، اما چون تحریم‌های خارجی میزان درآمد حاصل از فروش نفت را نشانه رفته، آنچه اهمیت ویژه‌ای دارد، میزان صادرات غیر نفتی و مقایسه آن با واردات کشور است.

به دلیل اهمیت موضوع، در بررسی وضعیت تجارت خارجی توجه به صادرات غیر نفتی و مقایسه آن با واردات از اولویت برخوردار می‌باشد. در این گزارش، با توجه به آمار منتشره از سوی دفتر آمار و فناوری اطلاعات گمرک جمهوری اسلامی ایران، وضعیت تجارت خارجی ایران در نه‌ماهه ۱۳۹۳ در مقایسه با مدت مشابه سال قبل بررسی شده و در ادامه، به چشم‌انداز تجارت خارجی ایران در سال ۱۳۹۴ پرداخته خواهد شد.

برآورد ۱۳۹۳

انجام مبادلات بین‌المللی از طریق دو عنصر مهم و کلیدی صادرات و واردات، بر تجارت خارجی کشور تأثیرگذار است. از این رو، توجه به ترکیب کالاهای صادراتی و وارداتی و نیز نحوه ارزش‌آوری کشور بسیار مهم تلقی می‌شود. تجربه سال‌ها تجارت خارجی ایران نشان می‌دهد بیشترین ارزش مورد نیاز کشور برای واردات کالاها و خدمات از طریق فروش نفت تأمین شده و این در حالی است که کشورهای غربی با آگاهی از این مسئله با اعمال محدودیت‌های بین‌المللی مانند تحریم و کاهش در میزان خرید نفت، باعث افت درآمدهای ارزی کشور در سال‌های قبل شده‌اند. با این وجود، ارزش صادرات نفتی کشور طبق آمار رسمی بانک مرکزی در شش‌ماهه نخست امسال، بالغ بر ۳۳/۶ میلیارد دلار بوده که نسبت به مدت مشابه سال قبل با ۱۰/۷ درصد رشد مواجه شده است. شاید بتوان یکی از دلایل آن را پیشرفت مذاکرات هسته‌ای دانست که منجر به افزایش صادرات نفت خام تا یک میلیون بشکه در روز شده، هرچند این مقدار صادرات با توان تولید و صادرات کشور برای دوره قبل از تحریم‌ها، قابل مقایسه نخواهد بود. از سوی دیگر، خصوصیت بین‌نسلی بودن این نعمت خدادادی لزوم کاهش اتکا به درآمدهای ارزی حاصل از فروش نفت را بیش از پیش گوشزد می‌نماید. از این رو، توجه به راه‌های توسعه صادرات غیر نفتی و کسب دارایی‌های ارزی خارجی همواره از ضروریات است.

با وجود آنکه یکی از سیاست‌های پیش روی کشور کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی و ارتقاء وضعیت کشور به لحاظ عملکرد اقتصادی است، در بررسی‌های انجام‌شده به این نتایج دست می‌یابیم که میزان صادرات غیرنفتی (با احتساب میعانات گازی) از حدود ۶۷ میلیون تن به ارزش حدود ۳۰ میلیارد دلار به ۷۰ میلیون تن به ارزش ۳۵ میلیارد دلار در نه‌ماهه امسال رسیده است. با مقایسه این ارقام دیده می‌شود که صادرات کشور به لحاظ وزن حدود ۵/۱۲ درصد و به لحاظ ارزش ۱۷/۷ درصد افزایش داشته است. همچنین، میزان واردات نیز طی این مدت، حدود ۳۱ درصد در وزن و ۱۵ درصد در ارزش تغییرات مثبت را تجربه کرده است. در بررسی‌های صورت‌گرفته می‌توان دید که نه‌ماهه نخست سال ۱۳۹۳ کشور با کسری تجاری غیر

ارزش صادرات نفتی
کشور طبق آمار
رسمی بانک مرکزی
در شش‌ماهه نخست
امسال، بالغ بر ۳۳/۶
میلیارد دلار بوده که
نسبت به مدت مشابه
سال قبل با ۱۰/۷ درصد
رشد مواجه شده است

نفتی^۱ مواجهه بوده است. هرچند این کسری (۳۳۱۷ میلیون دلار) در مقایسه با کسری مدت مشابه سال قبل (۳۵۹۶ میلیون دلار)، کاهش یافته، اما وجود کسری در اقتصاد ایران با وجود تورم، رکود و بیکاری نشانه خوبی از وضعیت اقتصادی نخواهد بود. از این رو، در صورتی می‌توان از تبعات منفی آن کاست که ترکیب وارداتی کالاها در راستای حل مشکل تولید کشور باشد.

جدول (۱): آمار مقایسه‌ای صادرات قطعی کالاهای غیر نفتی با احتساب میعانات گازی (بدون احتساب نفت، گاز و تجارت چمدانی) و واردات قطعی طی دوره سه‌ماهه ۹۳-۱۳۹۲

فعالیت	نه ماهه سال ۱۳۹۳			نه ماهه سال ۱۳۹۲			درصد تغییرات نسبت به مدت مشابه سال قبل	
	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	ارزش دلاری هر تن	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	ارزش دلاری هر تن	وزن	ارزش
صادرات	۷۰.۲۱۰	۳۵.۱۴۵	۵۰۰	۶۶.۷۹۱	۲۹.۸۵۴	۴۴۶	۵/۱۲	۱۷/۷۲
واردات	۲۹.۵۱۵	۳۸.۴۶۲	۱۳۰۳	۲۲.۴۷۰	۳۳.۴۵۰	۱۴۸۸	۳۱/۳۵	۱۴/۹۸

مأخذ گمرک جمهوری اسلامی ایران

همان‌طور که در جدول شماره ۱ مشاهده می‌شود، برای محاسبه ارزش دلاری هر تن کالای صادراتی، مقدار ارزش صادرات در هر سال را بر وزن صادرات تقسیم نموده‌ایم. با مقایسه این اعداد در دوره مورد بررسی، مشاهده می‌شود که ارزش دلاری هر تن کالای صادراتی در نه‌ماهه سال جاری در مقایسه با مدت مشابه ۱۲ درصد رشد کرده است. شاید بتوان یکی از دلایل آن را رفع برخی تحریم‌ها در مبادلات خارجی به دلیل انجام مذاکرات هسته‌ای، در طی مدت یادشده دانست. همچنین، ارزش دلاری هر تن کالای واردشده به کشور در مدت یادشده ۱۲/۴۶ درصد کاهش یافته که این امر می‌تواند به معنی کاهش میزان ارزی در کشور باشد. با وجود کاهش در ارزش دلاری هر تن کالای وارداتی در نه‌ماهه امسال، اما همچنان در مقایسه با ارزش دلاری هر تن کالای صادراتی رقم بالایی است. این موضوع نشان می‌دهد رابطه مبادله به نفع کشور نیست و قیمت هر

میزان صادرات غیرنفتی (با احتساب میعانات گازی) از حدود ۶۷ میلیون تن به ارزش حدود ۳۰ میلیارد دلار به ۷۰ میلیون تن به ارزش ۳۵ میلیارد دلار در نه‌ماهه امسال رسیده است

۱. در آمار رسمی بانک مرکزی، صادرات نفتی شامل نفت و میعانات گازی بوده و فقط محصولات پتروشیمی را در گروه صادرات غیر نفتی لحاظ می‌نمایند. بنابراین، اگر تفاوت عمده‌ای بین آمار صادرات غیرنفتی گمرک با آمار بانک مرکزی ایران وجود داشته باشد، این موضوع به خاطر تفاوت در نحوه لحاظ کردن صادرات میعانات گازی به عنوان صادرات نفتی یا غیر نفتی است.

واحد کالای صادراتی به مراتب کمتر از قیمت هر واحد کالای وارداتی است و این پایین بودن رابطه مبادله به هیچ وجه در راستای منافع بلندمدت کشور نیست. البته، ارزش دلاری هر تن صادرات نسبت به سال گذشته تا حدودی بهبود یافته، اما هنوز به مقدار قابل قبول دست نیافته‌ایم.

همچنین، با تقسیم ارزش دلاری هر تن کالای وارداتی به ارزش دلاری هر تن کالای صادراتی می‌توان فهمید به ازای هر تن واردات در نه‌ماهه ۱۳۹۲، معادل ۳/۳۳ تن کالا باید صادر می‌شده، اما این رقم در نه‌ماهه ۱۳۹۳ به ۲/۶ تن رسیده است. این ارقام نمایانگر قرارگرفتن کشور در وضعیتی به مراتب بهتر از نه‌ماهه سال ۱۳۹۲ است و همچنین نمایانگر عزم کشور در جلوگیری از هدررفت منابع اقتصادی است.

صادرات غیر نفتی

گسترش صادرات غیر نفتی از دیرباز مورد توجه کارشناسان اقتصادی بوده؛ اما آنچه در عمل طی سالیان متمادی دیده می‌شود، نبود پیشرفت قابل ملاحظه در این بخش است، زیرا کشوری مانند ایران که دارای منابع غنی طبیعی است می‌بایست با مدیریت صحیح این منابع و تولید و صدور آنها جایگاه خوبی را در سطح بین‌المللی در حوزه صادرات غیرنفتی داشته باشد که متأسفانه به چنین جایگاهی دست نیافته است. همان‌طور که در جدول شماره ۲ آورده شده، در مقایسه آمار نه‌ماهه سال جاری با مدت مشابه سال قبل، میزان صادرات میعانات گازی از ۷/۴ میلیون تن در نه‌ماهه ۱۳۹۲ به ارزش ۶/۶ میلیارد دلار به ۱۳/۴ میلیون تن در نه‌ماهه ۱۳۹۳ و به ارزش ۹/۵ میلیارد دلار رسیده است. این نوع کالای صادراتی حدود ۱۹ درصد از سهم وزنی و ۲۷ درصد از سهم ارزشی کل درآمد صادرات غیر نفتی نه‌ماهه امسال را به خود اختصاص داده و در مقایسه با نه‌ماهه سال قبل، این میزان تغییرات شامل ارتقاء ۷۹/۶ درصدی در وزن و ۴۴/۹۵ درصدی در ارزش می‌باشد. همچنین، در گروه صادرات محصولات پتروشیمی، شاهد تغییرات مثبت ۹/۳۱ درصدی در وزن و ۱۸/۷۶ درصدی در ارزش نسبت به نه‌ماهه سال ۹۲ می‌باشیم، بدین صورت که در نه‌ماهه سال جاری صادرات محصولات پتروشیمی، ۱۸/۱ درصد از سهم کل صادرات غیر نفتی از نظر وزنی و حدود ۲۸ درصد به لحاظ ارزشی را شامل می‌شود.

در تحلیل آخرین جزء از اجزای صادرات غیر نفتی (با احتساب میعانات گازی) به طبقه سایر کالاهای می‌رسیم. سایر کالاهای شامل کالاهای صنعتی، کشاورزی، معدنی، فرش و صنایع دستی و... می‌شود، از ۴۷/۶ میلیون تن به ارزش ۱۴/۹ میلیارد دلار در نه‌ماهه سال ۹۲ به ۴۴ میلیون تن و به ارزش ۱۵/۷ میلیارد دلار در نه‌ماهه سال جاری رسیده است. این در حالی است که این نوع کالاهای صادراتی، دارای سهم وزنی ۶۲/۷ درصدی و سهم ارزشی ۴۴/۸ درصدی از

ارزش دلاری هر تن
کالای صادراتی در
نه‌ماهه سال جاری در
مقایسه با مدت مشابه ۱۲
درصد رشد کرده است.
شاید بتوان یکی از
دلایل آن را رفع برخی
تحریم‌ها در مبادلات
خارجی به دلیل انجام
مذاکرات هسته‌ای، در
طی مدت یادشده دانست

کل صادرات کشور است. به لحاظ درصد تغییرات نسبت به سال قبل شاهد تغییرات منفی ۷/۵ درصدی در وزن و افزایش ۵ درصدی در ارزش می‌باشیم.

جدول (۲): مقایسه اجزای صادرات غیر نفتی کشور (با احتساب میعانات گازی) طی نه‌ماهه ۱۳۹۳

نوع کالای صادراتی	نه‌ماههٔ ۱۳۹۳								نه‌ماههٔ ۱۳۹۲				درصد تغییرات نسبت به مدت مشابه سال قبل	
	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	سهم از کل		وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش		
میعانات گازی	۱۳,۴۲۴	۹,۵۷۶	۱۲/۱۹	۲۵/۲۷	۷,۴۷۴	۶,۶۰۷	۱۹/۱۱	۱۳/۲۲	۶۰/۷۹	۹۵/۴۴				
محصولات پتروشیمی	۱۲,۷۲۷	۹,۸۰۱	۱۳/۱۸	۸۹/۲۷	۱۱,۶۴۴	۸,۲۵۳	۴۳/۱۷	۶۴/۲۷	۳۱/۹	۷۶/۱۸				
سایر کالاها	۴۴,۰۵۹	۱۵,۷۶۸	۷۵/۶۲	۸۶/۴۴	۴۷,۶۷۳	۱۴,۹۹۵	۳۸/۷۱	۲۳/۵۰	۵۸/-۷	۱۵/۵				
جمع	۷۰,۲۱۰	۳۵,۱۴۵	۱۰۰	۱۰۰	۶۶,۷۹۱	۲۹,۸۵۴	۱۰۰	۱۰۰	۱۲/۵	۷۲/۱۷				

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

با توجه به داده‌های جدول شماره ۲، مشاهده می‌شود که با وجود تغییرات مثبت اندک در ارزش صادراتی سایر کالاها، اما اغلب درآمد ارزی حاصل از صادرات غیر نفتی از محل صادرات دو گروه میعانات گازی و محصولات پتروشیمی بوده و کشور با انتخاب مشتقات نفتی به عنوان اقلام عمده صادراتی از تنوع لازم در اقلام صادراتی برخوردار نبوده و این خود عاملی است تا ایران را در مقابل تهدیدات خارجی ضربه پذیر نماید. آگاهی کشورهای خارجی از وابستگی صادرات غیر نفتی ایران به محصولات تولیدشده از نفت موجب می‌گردد با اعمال تحریم‌های نفتی و همچنین محدودیت در مبادلات ارزی، امنیت اقتصادی کشور را مورد حمله قرار دهند. از این رو، توجه به ترکیب کالاهای صادراتی مهم است. از نکات مثبت در صادرات مشتقات نفتی نیز این است که انجام یک مرحله فعالیت بر روی نفت خام و گاز و تبدیل آن به مشتقات نفتی، از اینکه کشور صرفاً اقدام به خام فروشی نفت یا گاز کند، جلوگیری می‌کند که این از نقاط قوت در این عرصه است.

میزان صادرات میعانات گازی از ۷/۴ میلیون تن در نه‌ماهه ۱۳۹۲ به ارزش ۶/۶ میلیارد دلار به ۱۳/۴ میلیون تن در نه‌ماهه ۱۳۹۳ و به ارزش ۹/۵ میلیارد دلار رسیده است

در مقایسه‌ای دیگر و در جدول شماره ۳، اقلام عمده صادرات غیر نفتی در نه‌ماهه ۱۳۹۳ با مدت مشابه سال قبل آورده شده است. همان‌طور که در این جدول مشاهده می‌شود، از ۱۰ قلم کالای عمده صادراتی، ۶ قلم عمده آن وابسته به تولیدات نفت است. با بررسی دقیق‌تر این جدول، مشاهده می‌شود که صادرات سنگ آهن در نه‌ماهه ۱۳۹۳ بیشترین وزن از کالاهای صادراتی را به خود اختصاص داده، در حالی که میزان ارزآوری آن در مقایسه با دیگر کالاها بسیار کمتر است. صادرات سنگ آهن جزء مواد خام محسوب می‌شود. از این رو، می‌توان فهمید که کشور برای دستیابی به درآمد ارزی بیشتر دست به خام‌فروشی زده است. این امر منجر به افزایش ضربه‌پذیری در اقتصاد می‌شود.

جدول (۳): اقلام عمده صادرات غیر نفتی کشور طی نه‌ماهه سال‌های ۱۳۹۲-۹۳ (بدون احتساب میعانات گازی)													
درصد تغییرات نسبت به مدت مشابه سال قبل		نه‌ماهه نخست ۱۳۹۲					نه‌ماهه نخست ۱۳۹۳				شرح تعرفه	نه‌ماهه نخست ۱۳۹۳	نه‌ماهه نخست ۱۳۹۲
		سهم هر کالا		ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	سهم هر کالا		ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)				
ارزش	وزن	ارزش	وزن			ارزش	وزن			ارزش	وزن		
۹۴/۳۵	۸۷/۶۰	۳/۴۷	۱/۵۳	۸۰۶	۹۰۷	۶/۱۲	۳	۱۰۵۶۶	۱۰۷۰۲	پروپان مایع	۱	۷	
۱۳/۶۹	۲/۸۷	۳/۹۵	۴/۳۵	۹۱۹	۲۵۸۱	۴/۰۹	۴/۶۷	۱۰۰۴۵	۲۶۵۵	متانول	۲	۱	
۴۵/۴۰	۳۹/۲۶	۳/۰۸	۱/۳۸	۷۱۵	۸۱۶	۴/۰۷	۲	۱۰۰۴۰	۱۰۱۳۷	بوتان مایع	۳	۳	
۵۶/۶۱	۳۱/۷۸	۲/۷۹	۰/۸۱	۶۴۹	۴۸۱	۳/۹۸	۱/۱۲	۱۰۰۱۶	۶۳۴	پلی اتیلن	۴	۸	
۱۸/۲۵	۱۵/۵۷	۳/۴۸	۲/۷۴	۸۰۹	۱۶۲۶	۳/۷۴	۳/۳۱	۹۵۶	۱۸۸۰	قیر نفت	۵	۲	
۷۲/۴۷	۷۵/۱۷	۱/۴۷	۰/۸	۳۴۳	۴۷۳	۲/۳۱	۱/۴۶	۵۹۱	۸۲۹	محصولات از آهن یا فولاد غیر ممزوج	۶	۶	

جدول (۳): اقلام عمده صادرات غیر نفتی کشور طی نه ماهه سالهای ۱۳۹۲-۹۳ (بدون احتساب میعانات گازی)											
۲۰	۷	اوره به صورت محلول	۱۶۷۳	۵۳۲	۲/۹۵	۲/۰۸	۲۰۶۵	۸۶۶	۳/۴۸	۳/۷۳	۱۸/۹۹ - ۳۸/۶۱
۵	۸	سنگ آهن هماتیت دانه بندی	۷۰۷۸۲	۵۱۰	۱۳/۷	۲	۱۵۹۸۵	۹۷۹	۲۶/۹۵	۴/۲۱	۵۱/۳۲ - ۴۷/۸۷
۱۸	۹	انواع پسته	۵۸	۴۷۳	۰/۱	۱/۸۵	-	-	۰	۰	۰
۲۱	۱۰	پلی اتیلن	۳۰۱	۴۶۲	۰/۵۳	۱/۸۱	۳۱۴	۴۲۶	۰/۵۳	۱/۸۳	۴/۱۸ - ۸/۳۱
جمع ده قلم کالای عمده صادراتی			۱۸۶۵۰	۸۱۹۲	۳۲/۸۴	۳۲/۰۴	۲۵۲۵۰	۶۵۱۲	۴۲/۶۶	۲۸/۰۱	۱۶/۲۲ - ۶/۱۵
سایر تعرفه ها			۳۸۰۱۳۶	۱۷۳۷۷	۶۷/۱۶	۶۷/۹۶	۳۴۰۶۷	۱۶۷۳۶	۵۷/۴۳	۷۱/۹۹	۱۱/۹۵ - ۳/۸۳
جمع کل			۵۶۷۸۶	۲۵۵۶۹	۱۰۰	۱۰۰	۵۹۳۱۷	۲۳۲۴۸	۱۰۰	۱۰۰	۴/۲۷ - ۹/۹۸

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

با وجود آنکه ایجاد بسترهای مناسب برای رونق صادرات غیرنفتی به جهت افزایش رقابت پذیری و قدرت چانه زنی در عرصه بین الملل، از ضروریات تحقق رشد اقتصادی است، اما همان طور که مشاهده می شود، ۶ قلم از اقلام عمده صادراتی جزء محصولات وابسته به نفت است و مابقی نیز مواد معدنی یا محصولات کشاورزی است. از این رو، با توجه به افت قیمت نفت و وجود تحریم های نفتی، ضربه پذیری اقتصاد کشور افزایش می یابد، به طوری که ۷۴/۲۹ درصد از سهم ده قلم عمده صادراتی در ۹ ماهه سال ۱۳۹۳ را کالاهای تولیدی با منشأ نفت پوشش می دهند. از سوی دیگر، ارزش هر تن از ده قلم عمده کالاهای صادراتی در نه ماهه سال ۱۳۹۳، ۴۳۹ دلار بوده که در مقایسه با مدت مشابه سال قبل (۲۵۷ دلار) با ۷۰/۸ درصد رشد مواجه شده است. به نظر می رسد این رشد ناشی از افزایش ارزش در کالاهای وابسته به تولید نفت است. همچنین، در نه ماهه سال جاری در مقایسه با نه ماهه سال ۱۳۹۲، ارزش کل کالاهای صادراتی غیر

نفتی با ۹/۹۸ درصد رشد و به لحاظ وزنی با ۴/۲۷ درصد کاهش همراه بوده است. به عبارتی، ارزش حقیقی اقلام عمده صادراتی افزایش یافته است.

واردات

موضوع واردات و ترکیب کالاهای وارداتی و تأثیر آن بر تراز پرداخت‌ها و صنایع داخلی، یکی از مباحث مورد علاقه کارشناسان بوده و از این رو بر مدیریت واردات تأکید می‌گردد. بررسی اقلام عمده کالاهای وارداتی در هشت‌ماهه^۱ ۱۳۹۳ در مقایسه با مدت مشابه سال قبل نشان می‌دهد واردات کل کشور از نظر وزن، ۳۷/۵۰ درصد و از نظر ارزش ۲۰/۲۲ درصد افزایش داشته است. این امر نشان‌دهنده افزایش در وزن و ارزش واردات کشور و استمرار کسری تجاری غیر نفتی به عنوان معضل اقتصادی کشور است، اما در این آمار دیده می‌شود که در هشت‌ماهه سال ۱۳۹۳، ارزش هر تن کالای وارداتی ۱۲/۵۶ درصد کاهش یافته است. با توجه به جدول شماره چهار، ارزش هر تن کالای وارداتی در هشت‌ماهه سال ۱۳۹۲ به طور متوسط برابر ۱۴۹۶ دلار بوده که این مقدار در هشت‌ماهه ۱۳۹۳ برابر ۱۳۰۸ دلار به ازای هر تن واردات بوده است. یکی از دلایل آن را می‌توان افزایش بیشتر در مقدار وزنی کالاهای وارداتی دانست.

جدول (۴): ده قلم عمده واردات کشور طی دوره هشت‌ماهه ۹۳-۱۳۹۲													
رتبه ملی هشت‌ماهه ۹۳	رتبه ملی هشت‌ماهه ۹۳	شرح تعرفه	هشت‌ماهه ۱۳۹۳				هشت‌ماهه ۱۳۹۲				درصد تغییرات نسبت به مدت مشابه سال قبل		
			وزن (هزار تن)		ارزش (میلیون دلار)	سهم هر کالا		وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	سهم هر کالا			
			وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش			
۳	۱	دانه گندم سخت	۳,۷۵۴	۱,۲۹۹	۱۴/۳۴	۳/۷۹	۲,۰۱۱	۷۷۶	۱۰/۵۶	۲/۷۲	۸۶/۶۴	۶۷/۳۲	
۱	۲	برنج	۸۲۹	۱,۰۲۸	۳/۱۷	۳	۱,۳۸۹	۱,۶۱۴	۷/۳	۵/۶۶	-۴۰/۳۴	-۳۶/۲۹	

۱. به دلیل وجود تناقض در جدول اقلام عمده وارداتی نه‌ماهه ۱۳۹۳ (منتشرشده در گمرک جمهوری اسلامی) مجبور به جایگزینی جدول مذکور با آمار هشت‌ماهه ۱۳۹۳ شده‌ایم.

جدول (۴): ده قلم عمده واردات کشور طی دوره هشت ماهه ۹۳-۱۳۹۲												
۵	۳	وسایل نقلیه با موتور پیستونی	۷۴	۹۷۱	۰/۲۸	۲/۸۳	۴۸	۶۳۹	۰/۲۵	۲/۲۴	۵۴/۶۹	۵۱/۹۹
۲	۴	کنجاله سویا	۱,۴۵۸	۸۸۹	۵/۵۷	۲/۶	۱,۶۲۰	۱,۰۵۷	۸/۵	۳/۷۱	-۱۰/۰۱	-۱۵/۹۰
۴	۵	دانه ذرت دامی	۲,۱۷۱	۷۱۰	۸/۲۹	۲/۰۷	۱,۸۷۴	۷۴۵	۹/۸۴	۲/۶۱	۱۵/۸۴	-۴/۶۷
۱۲	۶	محصولات از آهن یا فولاد غیر ممزوج	۷۶۱	۴۷۰	۲/۹۱	۱/۳۷	۵۵۷	۳۵۶	۲/۹۲	۱/۲۵	۳۶/۶۶	۳۲/۰۲
...	۷	دانه گندم به جز گندم دامی	۱,۳۶۵	۴۳۴	۵/۲۱	۱/۲۷			.	.	NaN	NaN
۱۰	۸	ماژول نمایشگر	۸	۴۱۸	۰/۰۳	۱/۲۲	۸	۴۱۶	۰/۰۴	۱/۴۶	-۷/۷۶	۰/۵۷
۱۴۸	۹	دستگاه های گیرنده، فرستنده تلفن همراه	۵	۳۵۷	۰/۰۲	۱/۰۴	۱	۳۲	.	۰/۱۱	۷۱۳/۰۶	۱۰۱۷/۸۴
۷	۱۰	شکر تصفیه نشده	۷۴۳	۳۴۵	۲/۸۴	۱/۰۱	۸۴۷	۴۶۶	۴/۴۵	۱/۶۳	-۱۲/۳۲	-۲۵/۹۴
جمع ده قلم عمده وارداتی			۱۱,۱۶۷	۶,۹۲۱	۴۲/۶۴	۲۰/۲۱	۸,۳۵۵	۶,۱۰۰	۴۳/۸۷	۲۱/۴۱	۳/۰۱	۱/۸۵
سایر تعرفه ها			۱۵,۰۲۰	۲۷,۳۳۳	۵۷/۳۶	۷۹/۷۹	۱۰,۶۹۰	۲۲,۳۹۲	۵۶/۱۳	۷۸/۵۹	۴۰/۵۱	۲۲/۰۷
جمع کل			۲۶,۱۸۷	۳۴,۲۵۴	۱۰۰	۱۰۰	۱۹,۰۴۵	۲۸,۴۹۲	۱۰۰	۱۰۰	۳۷/۵۰	۲۰/۲۲

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

همچنین درباره ترکیب کالاهای وارداتی باید به این نکته اشاره کرد که اقلام عمده کالاهای وارداتی از نوع کالاهای کشاورزی و مواد غذایی است، به طوری که با وجود سهم وزنی ۴۲/۶۴ درصدی و سهم ارزشی ۲۰/۲۱ درصدی ده قلم عمده کالاهای وارداتی از کل واردات کشور در هشت ماهه نخست امسال، واردات مواد غذایی و کشاورزی از نظر وزنی ۹۲/۴۳ درصد و به لحاظ ارزشی ۶۷/۹۶ درصد از سهم ده قلم عمده را به خود اختصاص داده‌اند. واردات مواد غذایی نه تنها به تولید کشور ضربه می‌زند، بلکه با وابستگی کشور به واردات این گونه کالاها موجب کم‌رنگ شدن استقلال اقتصادی و سیاسی شده و به عنوان حربه‌ای سیاسی، امنیت اقتصادی کشور را با چالش مواجه می‌کند. از این رو، این امر می‌تواند امنیت غذایی کشور را مورد تهدید قرار دهد. وجود کالای استراتژیک وارداتی گندم در بین ۱۰ کالای عمده وارداتی، نشان از نبود استراتژی مدون و مشخص در سیاست‌های بخش کشاورزی دارد. باید به این نکته اشاره نمود که در بخش سایر تعرفه‌ها، برخی از محصولات کشاورزی نیز دیده می‌شود که در صورت اضافه نمودن این محصولات به اقلام عمده وارداتی در بخش کشاورزی، به نظر می‌رسد خطر بیشتری امنیت غذایی کشور را تهدید نماید.

بررسی اقلام عمده کالاهای وارداتی در هشت ماهه ۱۳۹۳ در مقایسه با مدت مشابه سال قبل نشان می‌دهد واردات کل کشور از نظر وزن، ۳۷/۵۰ درصد و از نظر ارزش ۲۰/۲۲ درصد افزایش داشته است

پراکندگی جغرافیایی صادرات و واردات

۱. کشورها

با توجه به تحریم‌های بین‌المللی، کشورهای طرف معامله با ایران اغلب آسیایی بوده و محدود به کشورهایی چون چین، عراق، امارات متحده عربی، هند و افغانستان می‌شود. با دقت در آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران در جدول شماره ۵، میزان صادرات کالاهای غیر نفتی با کشورهای عمده طرف معامله در دوره نه‌ماهه سال جاری با مدت مشابه سال قبل بررسی می‌شود. همان‌طور که نشان داده شده، تغییری در کشورهای طرف معامله رخ نداده، بلکه، به لحاظ وزنی، صادرات به این کشورها با ۴/۲۷ درصد کاهش مواجه بوده و این در حالی است که از نظر ارزشی با رشد ۹/۹۸ درصد در نه‌ماهه سال جاری نسبت به نه‌ماهه ۹۲ مواجه بوده‌ایم. شاید یکی از دلایل آن بهبود روابط با برخی از دیگر کشورها باشد. توجه به این نکته حائز اهمیت است که حدود ۷۵ درصد وزن و ۶۸ درصد ارزش صادرات کشور در سال ۱۳۹۳ را ۵ کشور آسیایی به خود اختصاص داده‌اند که این مسئله می‌تواند در مواقع بحران، کشور را آسیب‌پذیر نماید.

جدول (۵): کشورهای عمده طرف معامله در صادرات طی نه ماهه سال‌های ۱۳۹۲-۹۳

کشور مقصد	رتبه طی نه ماهه ۹۳	رتبه طی نه ماهه ۹۲	نهم ماهه ۱۳۹۳		نهم ماهه ۱۳۹۲		درصد تغییرات نسبت به مدت مشابه سال قبل	
			وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن	ارزش
چین	۱	۱	۲۱.۴۷۸	۶.۶۴۱	۲۳.۵۴۸	۵.۱۹۷	-۸/۷۹	۲۷/۸۰
عراق	۲	۲	۱۱.۴۴۵	۴.۴۹۶	۱۳.۲۷۱	۴.۵۲۴	-۱۳/۷۶	-۰/۶۱
امارات متحده عربی	۳	۳	۴.۳۹۶	۲.۷۱۵	۴.۳۶۵	۲.۷۰۳	۰/۷۰	۰/۴۳
افغانستان	۴	۵	۲.۲۰۴	۱.۸۷۹	۲.۶۴۹	۱.۸۷۴	-۱۶/۸۲	۰/۲۵
هند	۵	۴	۳.۲۰۱	۱.۶۱۵	۴.۱۰۴	۱.۹۷۴	-۲۱/۹۹	-۱۸/۱۸
سایر کشورها			۱۴.۰۶۳	۸.۲۲۳	۱۱.۳۷۸	۶.۹۷۷	۲۳/۵۹	۱۷/۸۶
جمع کل			۵۶.۷۸۶	۲۵.۵۶۹	۵۹.۳۱۷	۲۳.۲۴۸	-۴/۲۷	۹/۹۸

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

در عرصه واردات نیز کشورهای طرف معامله به دلیل شرایط بد تحریم، با محدودیت در انتقال ارز مواجه بوده‌اند. همان‌طور که در جدول ۶ مشاهده می‌شود، در آمار نه‌ماهه سال جاری در مقایسه با نه‌ماهه ۹۲، می‌توان گفت امارات متحده عربی و چین همچنان در رتبه نخست واردات کالا به ایران هستند. همچنین، کره جنوبی با ارتقاء یک رتبه، دارای بیشترین تغییرات مثبت در ارزش دلاری کالاهای وارداتی به ایران است. در عین حال که انتقال ارز به این کشورها به دلیل وجود تحریم با مشکلاتی مواجه است، اما به دلیل پیشرفت مذاکرات هسته‌ای میزان تجارت با شرکای عمده تجاری در حوزه واردات از روند رو به رشد برخوردار شده است.

از کل واردات کشور در هشت‌ماهه نخست امسال، واردات مواد غذایی و کشاورزی از نظر وزنی ۹۲/۴۳ درصد و به لحاظ ارزشی ۶۷/۹۶ درصد از سهم ده قلم عمده را به خود اختصاص داده‌اند

جدول (۶): کشورهای عمده طرف معامله در واردات ایران طی نه‌ماهه سال ۹۳-۱۳۹۲

کشور مقصد	رتبه در نه‌ماهه پیشین	رتبه در نه‌ماهه جاری	نه‌ماهه ۱۳۹۳		نه‌ماهه ۱۳۹۲		درصد تغییرات نسبت به مدت مشابه سال قبل	
			وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن	ارزش
امارات متحده عربی	۱	۱	۶.۲۸۹	۹.۱۸۹	۴.۹۱۰	۷.۴۷۱	۲۸/۱۰	۲۳
چین	۲	۲	۳.۹۰۳	۸.۹۷۸	۳.۰۳۱	۶.۴۷۷	۲۸/۷۷	۳۸/۶۱
کره جنوبی	۳	۴	۱.۱۰۷	۳.۰۹۲	۱.۳۰۹	۲.۷۴۵	-۱۵/۴۲	۱۲/۶۴
ترکیه	۴	۵	۲.۵۷۸	۲.۸۳۵	۱.۷۶۹	۲.۵۲۲	۴۵/۷۴	۱۲/۴۱
هند	۵	۳	۲.۵۱۹	۲.۸۱۳	۲.۳۹۱	۲.۹۵۷	۵/۳۷	-۴/۸۹
سایر کشورها			۱۳.۱۱۹	۱۱.۵۵۵	۹.۰۶۱	۱۱.۲۷۸	۴۴/۷۹	۲/۴۶
جمع کل			۲۹.۵۱۵	۳۸.۴۶۲	۲۲.۴۷۰	۳۳.۴۵۰	۳۱/۳۵	۱۴/۹۸

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

۲. قاره‌ها

علاوه بر تعیین کشورهای عمده طرف تجاری، تفکیک کالاهای وارد و صادرشده برحسب قاره نیز حائز اهمیت است که این موضوع در جدول‌های ۷ و ۸ بررسی می‌شود. در آمار نه‌ماهه سال جاری در مقایسه با سال قبل در مورد صادرات غیر نفتی به قاره‌های مختلف طبق جدول شماره ۷، می‌توان گفت همچنان صادرات به قاره آسیا رتبه نخست را دارد، اما دیده می‌شود ارزش افزوده کالاهای صادراتی در نه‌ماهه نخست امسال افزایش یافته است. دلیل این امر نیز آن است که با وجود کاهش در وزن کالاهای صادراتی به آسیا، میزان ارزآوری آن افزایش یافته است. همچنین، میزان تغییرات در ارزش کالاهای صادراتی به قاره اروپا ۳۳/۳۵ درصد افزایش داشته است. شاید بتوان یکی از دلایل آن را بهبود در روند مذاکرات هسته‌ای و تسهیل روابط خارجی دانست.

جدول (۷): میزان صادرات غیر نفتی کشور طی نه ماهه سالهای ۹۳-۱۳۹۲ به قاره‌های مختلف جهان

رتبه	قاره	نه ماهه ۱۳۹۳				نه ماهه ۱۳۹۲				درصد تغییرات نسبت به مدت مشابه سال قبل	
		وزن (هزار تن)		ارزش (میلیون دلار)		وزن (هزار تن)		ارزش (میلیون دلار)		وزن	ارزش
		وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش		
۱	آسیا	۵۳.۲۲۸	۲۳.۶۹۰	۹۳/۷۳	۹۲/۶۵	۵۷.۱۹۵	۲۱.۵۰۶	۹۶/۴۲	۹۲/۵۱	-۶/۹۴	۱۰/۱۶
۲	اروپا	۱.۶۴۹	۱.۲۸۴	۲/۹	۵/۰۲	۱.۰۹۵	۹۴۹	۱/۸۵	۴/۰۸	۵۰/۶۱	۳۵/۳۳
۳	افریقا	۱.۸۰۴	۵۰۰	۳/۱۸	۱/۹۶	۹۴۷	۶۳۲	۱/۶	۲/۷۲	۹۰/۶۲	-۲۰/۸۴
۴	امریکا	۹۶	۷۵	۰/۱۷	۰/۲۹	۷۴	۱۴۸	۰/۱۲	۰/۶۴	۳۱/۰۴	-۴۹/۵۸
۵	اقیانوسیه	۸	۲۰	۰/۰۱	۰/۰۸	۶	۱۳	۰/۰۱	۰/۰۶	۳۴/۴۷	۵۳/۹۸
	جمع کل	۵۶.۷۸۶	۲۵.۵۶۹	۱۰۰	۱۰۰	۵۹.۳۱۷	۲۳.۲۴۸	۱۰۰	۱۰۰	-۴/۲۷	۹/۹۸

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

چگونگی توزیع واردات از قاره‌های مختلف در نه ماهه سال جاری، با توجه به جدول شماره ۸ نشان می‌دهد آسیا بیشترین سهم ارزشی را در میزان واردات به کشور (۷۷/۴۸ درصد) در نه ماهه سال جاری داشته است. پس از آن، اروپا با تأمین ۲۰/۰۲ درصد از واردات کشور به لحاظ سهم ارزشی، در رتبه دوم قرار دارد. همان‌طور که در آمار نه ماهه نخست امسال با مدت مشابه سال قبل دیده می‌شود، با وجود افزایش کم صادرات غیر نفتی ایران به کشورهای اروپایی، شاهد افزایش بیشتر واردات از این کشورها هستیم. از این رو، می‌توان نتیجه گرفت که در مبادلات خارجی با کشورهای اروپایی همچنان با کسری تجاری مواجه هستیم.

جدول (۸): میزان واردات طی نه‌ماهه سال‌های ۹۳-۱۳۹۲ از قاره‌های مختلف جهان

ردیف	قاره	نه‌ماهه ۱۳۹۳				نه‌ماهه ۱۳۹۲				درصد تغییرات نسبت به مدت مشابه سال قبل	
		وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	سهم هر قاره		وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن	ارزش		
				وزن	ارزش						
۱	آسیا	۱۹۵۸۰	۲۹۸۰۲	۶۶/۳۴	۷۷/۴۸	۱۶.۱۹۳	۲۵.۷۶۶	۷۲/۰۶	۷۷/۰۳	۲۰/۹۲	۱۵/۶۶
۲	اروپا	۸.۴۹۲	۷.۶۹۸	۲۸/۷۷	۲۰/۰۲	۵.۶۸۳	۷.۱۰۵	۲۵/۲۹	۲۱/۲۴	۴۹/۴۲	۸/۳۵
۳	آمریکا	۹۹۳	۷۳۲	۳/۳۶	۱/۹	۵۷۷	۵۰۰	۲/۵۷	۱/۴۹	۷۲/۱۵	۴۶/۵۵
۴	اقیانوسیه	۴۲۲	۱۷۱	۱/۴۳	۰/۴۴	۱۰	۵۵	۰/۰۴	۰/۱۶	۴۱۰۵/۷۴	۲۱۲/۴۸
۵	آفریقا	۲۹	۵۹	۰/۱	۰/۱۵	۸	۲۴	۰/۰۳	۰/۰۷	۲۷۵/۸۴	۱۴۳/۹۰
	جمع کل	۲۹۵۱۵	۳۸.۴۶۲	۱۰۰	۱۰۰	۲۲.۴۷۰	۳۳.۴۵۰	۱۰۰	۱۰۰	۳۱/۳۵	۱۴/۹۸

با توجه به تحریم‌های بین‌المللی، کشورهای طرف معامله با ایران اغلب آسیایی بوده و محدود به کشورهای چون چین، عراق، امارات متحده عربی، هند و افغانستان می‌شود

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

کاهش در تنوع کشورهای طرف معامله می‌تواند تبعات اقتصادی و امنیتی زیادی را برای کشور به همراه داشته باشد، بدین صورت که نبود تنوع در شریک‌های تجاری باعث می‌شود هر گونه اعمال تحریم یا قانون محدودکننده‌ای منافع اقتصادی و امنیتی کشور را مورد تهدید قرار دهد و از قدرت رقابت بکاهد. همچنین، باعث می‌شود کشور قدرت چانه‌زنی کمتری در عرصه مبادلات خارجی داشته و مجبور باشد کالاهای وارداتی را با قیمت گزافی خریداری کرده و کالاهای صادراتی را با قیمت ارزان‌تری به فروش برساند.

چشم‌انداز ۱۳۹۴

با نگاهی به میزان صادرات غیر نفتی و واردات کشور در سال‌های اخیر، مشاهده می‌شود که روند رشد این‌گونه صادرات بسیار ملایم بوده و ارزآوری کشور منوط به فروش بیشتر نفت است. با توجه به کاهش قیمت نفت در سال جاری و پیش‌بینی قرارگرفتن قیمت نفت در محدوده ۶۰-

۵۰ دلار، صادرات غیر نفتی باید نیازهای ارزی کشور را تأمین نماید. در صورت ادامه شرایط رکودی حاکم بر اقتصاد کشور در سال ۱۳۹۴، تولیدات داخل نیز توان صادراتی از نوع غیر نفتی را نداشته و این امر منجر به عدم تعادل‌های ارزی در اقتصاد کشور خواهد شد. در صورت مدیریت نادرست بازار ارز، هزینه‌های این عدم تعادل در قالب افزایش نرخ ارز بر پیکره اقتصاد ملی تشدید خواهد شد.

برای سال ۱۳۹۴، پیش‌بینی می‌شود درآمدهای ارزی کشور از محل صادرات نفت کاهش یابد. چنین وضعیتی نه تنها از طریق عدم تعادل‌های ارزی بر تولیدات ملی و در نهایت صادرات اثر میگذارد، بلکه واردات کالاها و خدمات را در سال ۱۳۹۴ تحت تأثیر قرار میدهد. کمبود منابع ارزی برای واردات موجب خواهد شد هزینه‌های واردات کالاها و خدمات افزایش یابد. با توجه به ماهیت کالاهای وارداتی که بیشتر از نوع مواد اولیه و واسطه‌ای هستند، کمبود منابع ارزی در سال آینده، واردات این محصولات را با مشکل مواجه کرده و هزینه تأمین مواد اولیه برای تولیدات ملی نیز افزایش می‌یابد. در نتیجه، بخش تولید کشور از این امر آسیب خواهد دید.

یکی از برنامه‌های اقتصادی دولت که در سال جاری در دستور کار قرار گرفته و در بودجه سال ۹۴ نیز آورده شده است، اجرای فاز سوم قانون هدفمندی یارانه‌هاست. با توجه به تجربه فاز دوم قانون هدفمندی یارانه‌ها و تداوم کسری بودجه ناشی از اجرای آن در سال آینده، همچنان انتظار بر این است که حمایت از بخش تولید از محل درآمدهای اجرای قانون، اندک باشد. این امر در سال ۱۳۹۴ نیز بر تولید ملی اثر منفی گذاشته و موجب عدم افزایش قابل توجه صادرات غیرنفتی شده و تراز تجاری کشور را منفی می‌کند.

در حوزه کشورهای طرف معامله، هرچند پیشرفت مذاکرات هسته‌ای تا حدی موجب بهبود روابط گردیده، اما همچنان تنوع کافی در کشورهای طرف معامله با ایران مشهود نیست و از این رو، شاهد محدود شدن تجارت کشور با چند کشور آسیایی می‌باشیم. این روند در صورت تداوم وضعیت فعلی مذاکرات هسته‌ای، ادامه خواهد یافت. از آنجا که این کشورها فاقد تکنولوژی با سطح بالا می‌باشند و همچنین، به دلیل عدم توان کشور در واردات مستقیم، مجبور به واردات کالاهای با کیفیت پایین از این کشورها خواهیم بود. در صورت انجام توافقات هسته‌ای، برای سال ۱۳۹۴، پیش‌بینی می‌شود در نتیجه بهبود روابط با کشورهای اروپایی و افزایش طرف‌های تجاری قدرت چانه‌زنی کشور در عرصه خارجی افزایش یابد و واردات کالاهای سرمایه‌ای با تکنولوژی بالا تسهیل شود. هرچند بیم آن می‌رود که کشور با چالش‌هایی در خصوص تأمین ارز مورد نیاز به دلیل کاهش قیمت نفت و درآمدهای ارزی حاصل از صادرات نفت و عدم وجود ساختار مناسب برای رونق سریع در بخش صادرات غیر نفتی مواجه شود.

میزان تغییرات در ارزش
کالاهای صادراتی به
قاره اروپا ۳۵/۳۳ درصد
افزایش داشته است.
شاید بتوان یکی از
دلایل آن را بهبود در
روند مذاکرات هسته‌ای
و تسهیل روابط خارجی
دانست

نکته دیگر در وضعیت تجارت خارجی در سال ۱۳۹۴، به حرکتهای اخیر دولت مبنی بر بستن پیمانهای تجاری با برخی کشورها از جمله ترکیه، روسیه و ترکمنستان بر می‌گردد. بر اساس توافق اولیه و اجرای آن در سال ۱۳۹۴، پیش‌بینی می‌شود واردات کالاهای صنعتی از کشورهایی نظیر ترکیه و روسیه در سال آینده افزایش یابد. با توجه به وضعیت پرونده هسته‌ای کشور، احتمال انجام مبادلات خارجی با این کشورها از طریق مبادله کالاهای کم‌ارزش از روش‌های دیگر است. با عنایت به وضع بخش تولید کشور، ورود کالاهای مصرفی به کشور، نتیجه‌ای جز ضربه به بخش تولید و تداوم رکود در کشور در سال آینده نخواهد داشت.